ئەمریکا و ئەنفال

نووسینی: سەمانسا پاوەر
وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: بەختیار کەریم

بەشی شەشەم

"زۆر دەترسام، دڵنیابووم کە کەس نەماوە. پەناگەکەم بەجێهێشت و چووم بۆ ئەشکەوتێکی نزیک، لەو بڕوایەدابووم کە کەسوکارم پەنایان بۆ ئەوێ بردبێت. بەڵام لەوێش کەسی لێنەبوو. کاتێک چووم بۆ لای چەمە بچکۆلانەکەی نزیک ماڵمان، دایکمم دۆزیەوە. لە نزیک چەمەکە کەوتبوو، دەمی چەقیبووە نێو قوڕەکەی قەراغ چەمەکە...دایکمم وەرگێڕایە سەردەم دیتم مردبوو. ویستم ماچی بکەم بەڵام دەمزانی ئەگەر ماچی، بکەم کیمیاییەکە بۆ منیش دەگوازرێتەوە. تەنانەت ئێستاش زۆر پەشیمانم کە دایکە خۆشەویستەکەی خۆمم ماچ نەکرد."

"هەر لە دەوری چەمەکە دەگەڕام. لاشەی منداڵێکی نۆ ساڵی خۆمم دۆزیەوە کە ئامۆزاکەی لە ئامێز گرتبوو، کە ئەویش تا مردن هەناسەی توند ببوو. دوای ئەوە چوومەوە بۆ ماڵەوە. لە 200 تا 300 مەتری چوارگۆشە زەویدا لاشەی دەیان کەسم بینی، کە لەناویاندا منداڵەکانم، براکانم، باوکم و خوشکەزا و برازاکانمی تێدا بوو. هەندێکیان هێشتا مابوون، بەڵام نەمدەزانی کێ کێیە. هەوڵم دەدا بزانم کە منداڵەکان ماون یان نا. لەوکاتەدا هەستەکانم لەدەستدا. چیتر نەمدەزانی بۆ کێ بگریم، نەمدەزانی لەپێشدا بچم بۆ لای کێ. ئەو شەوە من بە تاقی تەنها بووم."

یادەوەریی ڕزگاربوویەکی کیمیابارانی گۆپتەپە. لەم کتێبەدا

ددانپیانان

هیرۆشیمای کورد

گاڵبرێس پاش سەردانەکەی بۆ باکوری عێراقی وێرانکراو لە ساڵی 1987دا، پێشنیاری ئەوەی نەکرد کە ئەمریکا سیاسەتی خۆی دەربارەی عێراق بگۆڕێت، بەڵام وێنەکانی وێرانکاریی لەگەڵیدا مانەوە. گومانێکی بەردەوامی هەبوو دەربارەی ئەوەی کە وێرانکردنی گوندەکان لەلایەن سەدامەوە، زۆر بەرفراوانتر و چەپەڵترە لەوەی کە لە سەرەتادا بڕوای پێی بوو. ئەگەر سەدام هەوڵی دەدا کە بەر بە چەکدارە وەرسکەرەکانی کورد بگرێت، گاڵبرێس لەخۆی دەپرسی، بۆچی ئەو ناوچانەی دەکردە ئامانج کە زۆرینەی دانیشتوانەکەیان هاووڵاتی سیڤیل بوون؟ گومانەکانی گاڵبرێس قووڵتر بوونەوە لە مانگی 3ی 1988دا، کاتێک هێزەکانی سوپای عێراق بۆردومانی هەڵەبجەیان بە گازی ژەهراوی کرد.

وێرانکردنی گوندەکانی دەوروبەری هەڵەبجە لە ساڵی 1987دا بووە هۆی ئەوەی کە دانیشتوانی هەڵەبجە هەڵبئاوسێت، لە 40.000ەوە بۆ 80.000 کەس. هەڵەبجە سەرچاوەیەکی وەڕسیی و بێزارییەکی گەورە بوو بۆ فەرماندەی زۆنی باکور، عەلی حەسەن ئەلمەجید. پێشمەرگە کوردەکان کردبوویان بە جۆرێک لە نبکەی بەهێزی خۆیان، بەردەوام لەگەڵ پاسەوانانی شۆڕشی ئێرانیدا، کە لە سنووره نزیکەکانەوە دەهاتن، هێرشی هاوبەشیان دەکرد. هەڵەبجە تەنها حەوت میل دووره لە سەرچاوەیەکی گرنگی دابینکردنی ئاو بۆ بەغداد.

لە ناوەڕاستی مانگی سێی 1988دا هێزێکی هاوبەشی کوردی-ئێرانی هێزەکانی عێراقیان لە هەڵەبجە دەرپەڕاند. بە شەوێک هێزەکانی ئێران جێگەی هێزەکانی عێراقیان پڕکردەوە. دانیشتوانی سیڤیلی هەڵەبجە، کە لەو سەر سنووره ببوونە داشی دامە لە ململانێی نێوان هێزەکانی عێراق و ئێراندا، بەو پێشهاتە سامناکە زەندەقیان چوو. لە 16ی 3ی 1988دا عێراق دژە-هێرشی بە گازی بکوژ کرد. گەواهێک باسدەکات کە "جیاواز بوو لە هەموو بومباکانی دیکە. زرمەیەکی بەرز و تیشکێکی مەزنی هەبوو لەگەڵ توانایەکی وێرانکاریی گەورە و سەنگین. ئەگەر دەستت بدایە لە بەشێکی لەشت کە سووتابوو، دەستیشت دەسووتا. دەبووە هۆی ئەوەی کە شتەکان گڕ بگرن." فڕۆکەکان ئەوەندە نزم دەفڕین کە کوردەکان بەئاسانی دەیانتوانی نیشانەکانی ببینن کە هی عێراق بوون. چەندین خێزان خزانە نێو ژێرزەمینی کۆنەوە کە لەبەردەمی ماڵەکانیاندا دروستیان کردبوون. کاتێک گازەکە لە درزەکانەوە دزەی کردە ناوەوە، لە ترسا هاتنە سەر شەقامەکان. لەوێش هاوڕێ و ئەندامانی دیکەی خێزانەکانیان بینی کە لە زەمەندا ببوون بە بەستەڵەک: یەکێک چەند بستێک لە پشت بێشکەی منداڵەکەیەوە داڕووخابوو، یەکێک بەستبووی لە کاتێکدا کە بۆ هەمیشە دەستی کەسێکی خۆشەویستی گرتبوو یان منداڵەکەی لە هەوای گازاوی دەپاراست، یان زۆر بە هێمنی لە پشت سوکانی ئۆتۆمبیلەوە گیانی دەرچووبوو. هەموو ئەوانەی بەر گازەکە کەوتن دەستبەجێ نەمردن. هەندێک لەوانەی کە گازەکەیان هەڵمژیبوو، بەردەوام بوون لە گێژخواردن بە دەوری شاردا، کوێر ببوون بە گازەکە، بەدەر لە توانای خۆیان هەڵدەلەرزین، یان لەبەرئەوەی دەمارەکانیان بەدروستی کاریان نەدەکرد، ئەژنۆیان دەشکا و دەکەوتن. یەکێک لە ڕزگاربووەکان دەڵێت: "خەڵک بەسەر شەقامەکاندا ڕایان دەکرد، زۆر بە دەستەوسانی دەکۆکین. منیش دەموچاوم بە پەڕۆیەکی تەڕ داپۆشی و ڕامدەکرد...کەمێک لەولاوە پیرەژنێکی مردوومان بینی کە تازە درەنگ بوو بۆ یارمەتیدانی. بەڵام هیچ نیشانەی برینداریی یان خوێن بە لەشیەوە نەبوو. ڕووخساری سپی هەڵگەڕابوو و کەفێکی سپییش بە لالێویدا دەهاتە خوارێ." ئەوانەی کە لە برینداربوونی سەخت ڕزگاریان بوو بەرەو سنووری ئێران ڕایان کرد. لەوێوە ڕاپۆرت لەسەر هێرشەکە بە جیهانی دەرەوە گەیشت، حکومەتی عێراقیش ئێرانی تاوانبار دەکرد.

هەر زوو هەڵەبجە وەک هیرۆشیمای کورد ناسرا. لە هێرشێکی سێ ڕۆژیدا، قوربانییەکان، گازی مەستەردیان بەسەردا کرا، کە سوتێنەرە، (دی ئێن ئەی) کە دەبێتە هۆی شێرپەنجە و شیواندنی گەشە. لەگەڵ گازی سارین و تابون، کە دەتوانێت بکوژ بێت یان کەسێک کەمئەندام بکات یان ببێتە هۆی درستبوونی نەخۆشی دەروونیی هەتاهەتایی. دکتۆرەکان گومان لەوە دەکەن کە گازی (ڤی ئێکس) و یەکەی بایۆلۆجی (ئەلفۆتاکسیۆن)یش بەکارهاوتوون. نزیکەی 5000 کورد دەستبەجێ کوژران. هەزارانی دیکە بریندار بوون. بیانوی هەمیشەیی عێراق بۆ هێرشەکانی ئەوەبوو کە ئامانجی لەناوبردنی تێکدەرانی کوردە کە پاڵپشتی ئێران دەکەن. بەڵام لە هەڵەبجە زۆربەی ئەو پێشمەرگە کوردانەی لەگەڵ ئێراندا کاریان دەکرد، ماسکیان وەرگرتبوو. خەڵکە بێچەکەکە بوو کە بێ دەرەتان مابوونەوە.

هەڵەبجە دڕندانەترین و گەورەترین شاڵاوی گاز بوو کە ژمارەی قوربانییەکانی لە هی هەموو شاڵاوەکانی دیکەی دژ بە کورد زیاتر بوو. بەڵام هەڵەبجە یەکێک بوو لە چل شاڵاوی کیمیایی کە ئەلمەجید فەرمانی کردنی دابوون. لە 3ی 5ی 1988دا عەبدولقادر عەسکەری، کارمەندی دەرمانخانە، دەنگۆیەکی بیستبوو کە هێرشی کیمیایی ڕوودەدات. گوندەکەی، کە لە ناوچەیەکی دەشتایی بوو، بەجێهێشت و بەرەو ئەو

گوندانە هەڵکشا کە لە نزیک لوتکەی چیاکان بوون تا دانیشتوانەکانی لە حەتمەیەتی هێرشی کیمیایی هۆشیار بکاتەوە. کاتێک کە دیتی فڕۆکەکانی عێراق بۆردومان دەکەن، بەرەو خوارەوە گەڕایەوە و چووە ماڵەوە. لەوێ پەناگەیەکی تایبەتی بۆ خۆپاراستن لە چەکی کیمایی دروستکرد، کەسی تری لەناودا نەبوو. دەگێڕێتەوە:

> زۆر دەترسام، دڵنیابووم کە کەس نەماوە. پەناگەکەم بەجێهێشت و چووم بۆ ئەشکەوتێکی نزیک، لەو بڕوایەدابووم کە کەسوکارم پەنایان بۆ ئەوێ بردبێت. بەڵام لەوێش کەسی لێنەبوو. کاتێک چووم بۆ لای چەمە بچکۆلانەکەی نزیک ماڵمان، دایکمم دۆزیەوە. لە نزیک چەمەکە کەوتبوو، دەمی چەقیبووە نێو قوڕەکەی قەراغ چەمەکە...دایکمم وەرگێڕایە سەر دەم دیتم مردبوو. ویستم ماچی بکەم بەڵام دەمزانی ئەگەر ماچی بکەم کیمیاییەکە بۆ منیش دەگوازرێتەوە. تەنانەت ئێستاش زۆر پەشیمانم کە دایکە خۆشەویستەکەی خۆمم ماچ نەکرد.

زۆر نیگەران بۆ ژنەکەی و منداڵەکانی دەگەڕا:

> هەر لە دەوری چەمەکە دەگەڕام. لاشەی منداڵێکی نۆ ساڵی خۆمم دۆزیەوە کە ئامۆزاکەی لە ئامیز گرتبوو، کە ئەویش تا مردن هەناسەی توند ببوو. دوای ئەوە چوومەوە بۆ ماڵەوە. لە 200 تا 300 مەتری چوارگۆشە زەویدا لاشەی دەیان کەسم بینی، کە لەناویاندا منداڵەکانم، براکانم، باوکم و خوشکەزا و برازاکانمی تێدا بوو. هەندێکیان هێشتا مابوون، بەڵام نەمدەزانی کێ کێیە. هەوڵم دەدا بزانم کە منداڵەکان ماون یان نا. لەوکاتەدا هەستەکانم لەدەستدا. چیتر نەمدەزانی بۆ کێ بگریم، نەمدەزانی لەپێشدا بچم بۆ لای کێ. ئەو شەوە من بە تاقی تەنها بووم.

خێزانەکەی عەسکەری پێکهاتبوو لە چل کەس پێش هێرشەکە و پانزە کەس پاش هێرشەکە. پێنج منداڵی لە دەستدا، دوو کوڕ کە تەمەنیان شانزە و شەش ساڵان بوو لەگەڵ سێ کچ کە تەمەنیان نۆ و چوار ساڵ و یەکێکیان شەش مانگ بوو. لە گۆپتەپە بەگشتی نزیکەی 150 کەس کوژران. ڕزگاربووەکان مەرگی هاوڕێ، هاوسەر و منداڵەکانی خۆیان بە چاوی خۆیان دی.

کاتێک دەنگوباسی گازبارانەکان بە گوندەکانی تردا بڵاوبووەوە، کوردەکان لە ترسا دەستیان کرد بە هەڵهاتن بەر لە گەیشتنی فڕۆکە جەنگییەکانی عیراق. هێرشەکانی ئەلمەجید ئاشکرابوون. سەرەتا فڕۆکەکان دەهاتن و گوندەکانیان بە بۆمبی هێشوویی یان گاز بۆمباران دەکرد. ڕزگاربووەکانی ئەو هێرشانە ڕایان دەکرد. کاتێک دەگەیشتنە سەر شەقامە سەرەکییەکان سەرباز و ئاسایشەکانی عێراق کۆیان دەکردنەوە. پاش ئەوە یان گوندەکانیان تاڵان دەکرد یان دەیان سوتاند، تا هەرگیز کەس نەتوانێت تێیاندا نیشتەجێ بێت. هەندێک لە ژن و منداڵەکان دەستبەجێ کوژران، هەندێکی تر نێردران بۆ زیندان کە لەوێ لە برسا یان بە نەخۆشی مردن. زۆربەی پیاوەکان بێسەروشوێن کران. لەو ناوچانەی سەدام حەرامی کردبوون، زۆر بە سانایی ژیانی کورد خامۆشکرا.

ماوێتی

مافی کۆپیکردنی ئەم بەرهەمە بۆ ماڵپەڕی دەنگەکان و وەرگێڕ پارێزراوە. بۆ پەیوەندیی:

ماڵپەڕی دەنگەکان:
dangakan@yahoo.ca
goran@dengekan.com
وەرگێڕ:
bakhtyarkarim@hotmail.com